

Grafiniai romanai

Grafinis romanas. Kai komiksai spaudžia asarą

Nuo XX a. devintojo dešimtmečio vidurio (1986 metų) pasaulyje diskutuojama apie komiksų ir grafinių romanų skirtumus bei panašumus. Lietuvoje pirmausia kykla klausimas: ar daugelis vaikystėje esame skaitę komiksų. Prisiminę „Genyje“ karaliaujusį Vtaliiaus Suchockio Parsiuką Čiuką, galėtume atsakyti teigiamai. Supratę, kad, išskyrus šiuos komiksus, daugiau beveik nieko neturėjome, atsakytume neigiamai. Tik vienas kitas esame girdėję apie tarpukariu kirusi komiksų pradininką Joną Martinaių. Todėl kalbėti apie grafinį romaną – kitaip pieštinį pasakojimą, vaizdų romaną, komiksų knygą (apibrėžimas, ypač lietuviškas, dar neišgyrintas) – kaip iš komikso užgimusį ir išsirutuliojusį žanrą gan sudėtinga.

Grafinio romano atsiradimas ir populiarėjimas Lietuvoje. Verstiniai ir originalūs kūriniai

Komiksų gimtine – Jungtinės Amerikos Valstijos. Čia pradėta vartoti ir šių sąvoką. Komiksų pradininku laikomas Niujorko dailininkas Richardas F. Outcaultas. Jis piešiniuose įvedė naujovę – burbulius su užrašytomis personažų replikomis, pastabomis, šūksniais. Čia atsirado ir komiškoji eilutė (*comic strip*) – trumpas, eilutė ar stulpelių išdėstytų kelių piešinėlių pasakojimas. Lietuvoje grafinis romanas randasi tarsi apytuštėje erdvėje, tad

1

mūsų kūrėjai stebi užsienio tendencijas bei kryptis ir nevengia perimti naujausio tradicinių knygų iliustravimo.

Vieni pirmųjų grafinių romanų – Franko Millerio „Batman: the dark knight returns“ (1986) ir Dave'o Gibbonso „Watchmen“ (1986) jau tapę klasika, bet lietuviškai neišleisti. Tačiau 2011 metais mūsų šalyje pasirodė Marhane Satrapi „Persepolis“ (originalas 2000 m.), o 2012 metais – Arto Spiegelmano „Maus“ (originalas 1980 m.), tad durys į tarptautinį grafinių romanų pasaulį pravertos ir neskaitytams originalo kalba. Pagaliau grafinis romanas tapo prieinamas platesnei auditorijai, atsirado galimybė kalbėti apie jį kaip apie kultūros reiškinį, diskutuoti apie jo specifiką ir vertę. Apie (ne) galimybę atsirasti lietuviškam grafiniam romanui diskutuojama mūsų kultūrinėje spaudoje. Tikėtina, tai tapo postūmiu ir padrašinimu imtis grafinių romanų lietuvių kūrėjams.

Pirmieji tokie kūriniai (10, 17) Lietuvoje pasirodė 2014–2015 metais, ir nuo tol grafinis romanas vystėsi itin sparčiai – nepraeėjo nė dešimtmetis, ir turime nemažai tiek verstinių, tiek originalių šio žanro kūrinių.

Forma ir stilistika

Grafiniai romanai ir komiksai panašūs tuo, kad istorija pasakojama labiau vaizdais, o ne žodžiais (arba jų santykis apylygis), o romanai maketuojami panašiai, kaip komiksai – naudojami teksto burbuliai, komiškoji eilutė. Tačiau komiksai dažniausiai spausdinami ant pigaus, prastesnės kokybės popieriaus, jų apimtis nebūna didesnė nei 22 puslapiai. Paprastai tai būna

2

tęstiniai, serialiniai leidiniai. Komiksai platinami specializuotose parduotuvėse ir nekaupiami bibliotekose. Grafiniai romanai yra ilgesni už komiksus, skiriasi ir struktūra, temomis, iliustracijų stilistika. Tokie kūriniai paprastai leidžiami kieto įrišimo, kokybiškos spaudos knygomis, tačiau analipti negalėtume teigti, kad tai tiesiog brangesnės spaudos komiksai.

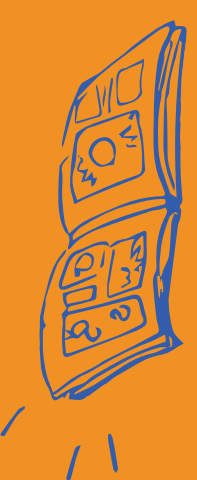
Grafinių romanų piešiniai gali būti paprasti, labai artimi komiksams (14, 15, 16), tačiau siužetas sudėtingas – kelios linijos, nemažai skyrių (18), pasakojama vientisa istorija arba jungiamos kelios (14, 19). Kartais naudojami grafinio romano arba komikso elementai kaip interpai, pagyvinančios detalės (20). Tokių knygų iliustracijos ir tekstas nebūtinai skaitomi iš kairės į dešinę – autorius gali pasiūlyti ir kitoki, sudėtingesni būdą, tad skaitytojai reikia labiau susikaupti arba skaityti, peržiūrėti knygą keletą kartų.

Dažniausiai tai savarankiški kūriniai, bet pasitaiko, kad grafinis romanas sukuriamas pagal jau egzistuojantį kūrinį (13 ir 14).

Lietuvoje grafiniai romanai kurtami mažiau nei dešimtmetį, bet jau akivaizdžiai stilistinė įvairovė: nuo juodai ir baltai pieštų paveikslėlių, nedaug nutolusių nuo komiksų (2, 14, 17, 18), iliustravimo kelionis gyvenomis spaudomis (3, 4, 11, 16) iki knygų, kai komikso elementai derinami su labai sudėtinga koliažo technika (5, 8). Ir ta pati tema, pavyzdžiui, tremtis, gali būti vaizduojama skirtingomis priemonėmis – abstraktesni, piešimą spalvotais

3

Redagavo KRD Leidybos skyrius
Vaikų ir jaunimo literatūros departamento
Tyrimų ir sklaidos skyrius specialistai
ėngė parengė šaltinį

POKŠT

pieštukai ant toninio popieriaus primenantys piešiniai (12) arba gan realistiškos akvarelės (13).

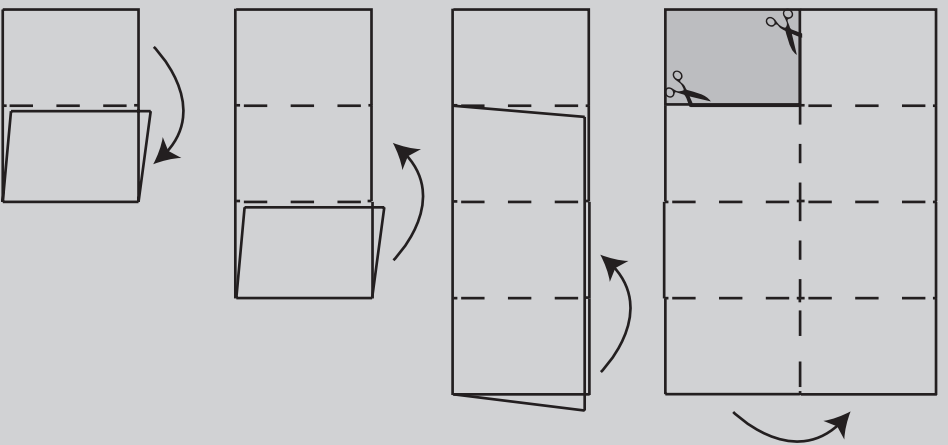
Grafiniame romane galimi ir iliustruoti tarpai be teksto, kuriuos drąsiai galime vadinti tyliomis knygomis (*silent books*: 5, 8, 12, 18). Jose, be abejonės, naratyvas kuriamas tik vaizdo priemonėmis. Šios knygos išskirtinės tuo, kad pačiam skaitytojui lieka daug erdvės kurti ir interpretuoti pasakojimą.

Ištvirtinimas knygų rinkoje bei pripažinimas

Grafiniai romanai pamažu ištvirtina kultūrinėje erdvėje – jų užsako bibliotekos (nors galetyu tai daryti aktyviau), knygynuose jiems formuojamas atskiros lentynos. Lietuvoje grafinių romanų leidžia tradicinės leidyklos (tiek didžiosios, tiek mažesnės), o sklaidos imasi ir specializuotos meno ar istorijos institucijos: Lietuvos nacionalinis muziejus (9), Dailiųjų sąjungos leidykla „Artera“ (8). Grafinis romanas, atsispyręs nuo pramoginės literatūros, yra traktuojamas kaip priemonė skieisti žinias apie meną, kultūrą, atleka edukacinę funkciją.

Yrašų knygų, pėhniusių pripažinimą–Pulitzerio premiją(1), Lietuvoje sukurti grafiniai romanai – *Deucher Jungendi-teraturprei*s, Meniškausios knygos, Metų knygos apdovanojimus (12), Gražiausios 2019 metų knygos vaikams diplomą temineje grupėje, 2020 m. Bolonijos vaikų knygų mugės iliustruotojų parodos diplomą (15).

4

Straipsnio pabaigoje patekijamas literatūros sąrašas. Lietuviški grafiniai romanai čia sugrupuoti pagal tematiką – į pasakojančius apie vieną ar kelias istorines asmenybes ir apimančius platesnį epochos vaizdą. Toks skirstymas sąlygiškas – istorinių veikėjų negalima elimi nuoti iš jų epochos ir istorinio konteksto (karų, visuomenės virsmo ir kt.). Vizualioji grafinio romano dalis labai padeda atskleisti laikmečio dvasią – grafiniai romanai gali būti papildomi istorinėmis nuotrakomis (5, 8), perpieštomis interjerų, aprangos, architektūros detalėmis (2, 7, 8, 15, 16, 18). Tai vertinga papildoma informacija, o tradicinių tekstinių knygų skaitytojai ją turėtų susirasti patys, tad vargu ar tai daryti.

Grafiniuose romanuose stiprus ne tik istorinis kontekstas – ir patriotizmas, kurio dažnai vengiama ar baiminamasi, čia atsiveria labai įdomiais aspektais, pavyzdžiui, pasakojant apie istorines asmenybes (nuo Ikoninių S. Dariaus ir S. Gireno iki tikrai retai literatūroje, net pažintinėje, sutinkamų J. Šliūpo, A. J. Greimo, V. Grybo arba arkivyskupo T. Matulionio; iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad pasakojimu apie T. Matulionio asmenybę apskritai nedera komiksio stilistika (7–11). Patriotizmas jaučiamas ir knygoje, pasakojančiose Lietuvos istoriją platesniu aspektu (14, 15, 19).

Grafiniai romanai nėra vien pramoginė, atsipalaidavimui skirta literatūra. Šioms knygoms, esančioms tarp tradicinių knygų ir filmų, animacijos, būdinga ypatinga žodžio ir vaizdo dėmė, jos įtaigiai kalba sudėtingomis temomis, tad skaitytojų nepalieka abejingų. Ir

7

Adresatas

Lietuvoje grafiniam romanui dar reikia rasti adresatą – dėl „vaikiškų“ piešinių, komiksio stilistikos tokios knygos dedamas į pradinukų lektūros lentynas, nors pagal temą, problematiką, stilių ir kitus požymius tikrai galėtų būti aktualios ar pavalkios tiek paaugliams, tiek suaugusiesiems (12). Kartais autoriai ar leidėjai, norėdami pabrėžti temos rimtumą, sudėtingumą (o ne vulgaramą ar galbūt erotines detales), prideda prieraišą „grafinis romanas (arba komiksas) suaugusiesiems“, tačiau tokias knygas drąsiai galėtume priskirti ir paauglių lektūrai – jose pasakojamos asmenybės raidos istorijos (2, 5, 7, 9, 16) galėtų būti įdomios bręstantiems, savo vietos pasaulyje išskantiems paaugliams.

Naujas būdas kalbėti apie sudėtingus dalykus

Užsienyje pripažįstama, kad grafinis romanas yra puikus būdas vaikams, paaugliams kalbėti apie sudėtingus dalykus: rasizmą, klimato katą, socialinę atskirtį, Holokaustą, emigraciją. Tokios temos, patekijamos tradicinėse tekstinėse knygose, galbūt ne visada pasiektų ne itin prie knygų linkusį jaunąjį skaitytoją. Tad kūrėjai, suprassdami, kad išsina karta, išgyvenusi tremtį, Holokaustą, ieško netradicinių būdų pasiekti jaunesnius skaitytojus, tiesiogiai nemačiusius kai kurių tragiškų istorinių įvykių. Jaunesni skaitytojai, ypač tie, kurie sunkiau skaito dideles apimties tradicinės knygas, prassčiau suteikia dėmesį. Be to,

5

vadinamoji komiškoji eilutė yra ne tik būdas perteikti veiksmą, judesį, bet ir galimybė parodyti sielos, jausmų, vidinio pasaulio kismą.

Rekomenduojamos knygos

Užsienio grafiniai romanai, išleisti lietuviškai

1. Spiegelman, Art. *Maus: išgyvenusiojo pasakojimas*
2. Satriapi, Marhane. *Persepolis*
3. Harari, Yuval Noah. *Sapiens: glausia žmonių istorija*
4. Harari, Yuval Noah. *Sapiens: žmonių gimimas*
5. Krug, Nora. *Heimat: vokiečių apmąsto istoriją ir klimą*
6. Craft, Jerry. *Naujokas*

Asmenybės

7. Anušauskaitė, Miglė. *Dr. Kvadratas. Greimas ir jo semiotika*
8. Grybaitė, Rasa. *Itagaki, Lina. Grybo aukas*
9. Anušauskaitė, Miglė. *Kas išsigando Šliūpo?*
10. Anušauskaitė, Miglė; Jurd, Gerda. *10 litų. Grafinė novelė apie Dairių ir Gireną*
11. Kvašytė, Ona. *Teofilus: komiksas vaikams apie arkivyskupo T. Matulionio gyvenimą*

8

– POKŠT

atsiranda tendencija tragiškus įvykius perteikti ironiškai. Iš pirmo žvilgsnio paprasta komiksio stilistika padeda kalbėti ir kitomis sunkiomis temomis – apie mirtį, neviltį, skausmą, baimę (8, 11, 12). Skirtingai nei komiksų kūrėjams, grafinių romanų autoriams rūpi veikėjo psichologinė raida (7, 8, 11, 16, 17). Nevengiama ir socialinio visuomenės plūvio (17, 18).

6

Epochos ir istorijos

12. Vile, Jurga. *Itagaki, Lina. Sibiro haiku*
13. Sepetyt, Ruta. *Tarp pilkų debesų: [Grafinis romanas]*
14. Žilinskas, Justinas; Jankūnas, Povilas Vincetas. *Atgal į Vilnių! [Grafinis miesto metrašis pagal knygą „Mano Vilnius mano“]*
15. Kostinienė, Nelė; Itagaki, Lina; Mikailienė, Žvilė. *Vilniaus rūmai ir jų šeimininkai*
16. Magicdust, Akvilė. *Bitės. Išskirtinės merginų toko grupės istorija*
17. Jurd, Gerda. *Gertrūda: grafinis Y kartos dienoraštis*
18. Jurd, Gerda. *Daugjābutis*
19. Vaicenavičienė, Monika; Ulytė, Agnė. *Garvių susitikimai: O kas, jei Vilniaus gatvės šnekėtųs?*

Knygos su grafinio romano elementais

20. Alexie, Sherman. *Absoliučiai tikras puses etato Indėno dienoraštis*

Norintiems sužinoti daugiau apie komiksus ir grafinį romaną

21. McCloud, Scott. *Kas yra komiksai? Istorija, struktūra, poveikis*

9